

Bokmelding

Birgitte Kragh 2003. *Til jord skal du blive... Dødens og begravelsens kulturhistorie i Danmark 1780-1990*. (Skrifter fra Museumsrådet for Sønderjyllands amt 9), Sønderborg. 335 sider. Illustrert.

Anmeldt av Arne Bugge Amundsen

Dansk museumsvesen har gjennom mange år vist en betydelig vitalitet når det gjelder å igangsette og opprettholde dokumentasjon av forskning. Noen febrilsk fokusering på såkalt samtidsdokumentasjon – som man har sett tendenser til innenfor svensk og norsk museumsvirksomhet – har det imidlertid ikke vært snakk om. De danske ”museumspuljer” har utenfra sett hatt den fordel at de har vokst ut fra interesser ved de ulike museer og museumsmiljøer, og dermed har det blitt en betydelig spredning både tematisk og historisk når det gjelder hva de ulike ”puljene” har konsentrert seg om.

En av disse forsknings- og dokumentasjonsgruppene har helt siden 1980-tallet arbeidet med kirkegårder og gravminner. Utgangspunktet har vært det ganske evidente at man her står overfor en type kulturlandskap som – ofte bokstavelig talt – forandres i det stille. Denne stillhetens forandring må imidlertid ikke narre betrakteren: Forandringene er nært knyttet både til bevisste aktørers ideologier og til endringer i mentalitet og holdninger. For kulturminnevernet er dette selvsagt en stor utfordring, fordi det ikke er mulig uten videre å frede eller bevare et brukslandskap som kirkegårdene er. Den mest relevante strategien blir derfor å dokumentere og registrere brukssituasjonen i ulike faser av forandring. For kulturhistorikeren er ikke

utfordringen mindre. Det handler om å etablere kunnskap og å sette kunnskapen inn i de relevante perspektiver. Uten offentlig interesse er dette heller ikke. En side ved dette er at kirkegårdene er en offentlig arbeidsplass. Det betyr at det finnes regler og ordninger for dette landskapet som ikke lar seg fange opp av en kulturminnestrategi. En annen side er at kirkegårdene er konstruert av en serie med private minnesteder. Som offentlig arena er kirkegårdene samtidig gjenstand for private ritualer og minnekonstruksjoner. Dette skjæringspunktet mellom privat og offentlig gjør disse landskapene spesielt interessante forskningsmessig, fordi kollektive mønstre hele tiden brytes med den individuelle fortolkning.

Disse innledende betraktningene er relevante for å forstå og bedømme den foreliggende boken, som er et synlig resultat av den danske ”kirkegårdspuljens” arbeid gjennom snart tyve år. Birgitte Kragh har satt seg som mål både å sammenfatte det registreringsarbeid som dette miljøet har gjennomført, og å sette disse registreringene inn i et større, historisk perspektiv.

Har så dette prosjektet lykkes? Svaret er ikke entydig. La oss ta bokens sterke sider først. Kragh har sammenfattet svært mye av den eldre danske kulturen når det gjelder kirkegårder, begravelse og synet på døden og de døde. I så måte har hun etablert en pendant til Bjarne Hodnes norske oversikt fra 1980 (Å leve med døden) og Louise Hagbergs svenske storverk fra 1937 (När döden gästar). Kraghs fokus har vært praksis og holdninger på den danske landsbygden, mens den urbane kulturen i det hele faller utenfor perspektivet. Denne

avgrensningen deler hun med både Hagberg og Hodne. Den detaljerte beskrivelsen av skikker og holdninger, og ikke minste det svært gode bildematerialet, gjør boken til et utmerket referanseverk. Referansene til kilder og litteratur er også meget opplysende, og de er instruktivt satt opp (s. 279-327). Viktige observasjoner har både konkret og mer allmenngyldig betydning. Kragh legger særlig vekt på den konservatisme som mange av bygdekulturens praksiser og holdninger var bærere av, en konservatisme som i grunnen kullkaster mange av de forsøk som har vært gjort på å periodisere utviklingen innenfor ”dødens kulturhistorie”.

Dermed er vi over på de sider av boken som kan være gjenstand for kritisk diskusjon. Et bærende element i Kraghs fremstilling er at det tross alt er mulig å identifisere noen periodiske hovedlinjer innenfor denne delen av kulturhistorien (s. 28f): I perioden 1780-1850 er det etter hennes oppfatning den romantiske forståelsen av døden og kirkegårdslandskapet som dominerer, mens perioden 1850-1920 er preget av borgerlig kultur og nasjonale strømninger. I tidsrommet 1920-1980 er det derimot positivismen, nihilismen og religionskritikken som råder, mens det siste tiåret (1980-1990) er styrt av en søken etter autentisitet og individuelle uttrykk for sorg og lengsel etter udødelighet.

Enkelt sagt er det kritiske punktet å finne mellom de bygdetradisjonene som Kragh beskriver, og de urbane kulturtrekk som danner utgangspunktet for hennes periodisering. Selvsagt er det slik at alle forsøk på periodiseringer er stereotypiske, men i dette tilfelle fungerer periodiseringene egentlig svært dårlig, fordi alle de praksiser, holdninger og kirkegårdslandskaper som Birgitte Kragh beskriver, yter ganske livlig (!) motstand mot de idé- og

mentalitetshistoriske perspektivene. Man kan muligens også snu på denne kritikken, og hevde – noe ikke Kragh gjør – at selv om kirkegårdsetetikken og gravminnene på den danske landsbygden ytre sett har en viss referanse i de ideologiske skiftningene i den urbane kulturen, forteller hennes kulturhistoriske materiale en annen historie. Kragh viser stadig til at utviklingen har beveget seg fra en religiøs og tradisjonsbundet forståelse av døden og skikker og ritualer knyttet til den, og til det hun systematisk kaller en positivistisk og nihilistisk forståelse av virkeligheten. Disse begrepene er antagelig for store i sitt forsøk på å fortolke en overgang fra en mer eller mindre homogen kristen virkelighetsforståelse til en virkelighetstolkning med større åpning for heterogene bilder og individualiserte handlingsstrategier. Så vidt denne anmelder kan forstå, sier hennes materiale egentlig at positivismen og nihilismen ikke har hatt noe entydig forhold til begravelseskikkene på den danske landsbygden. Dermed åpner boken – litt motstrebende – for et svært spennende perspektiv, nemlig forholdet mellom estetiske former og kulturelle lese måter.

Hovedproblemet er kanskje at det er litt for lett å introdusere overgripende teorier om synet på ”døden i Vesten” som forklaring på estetikk, tradisjoner og holdninger i lokalmiljøene. Kragh har selvsagt rett i at det skjer forandringer på dette område i perioden 1780-1990 – noe annet hadde vært oppsiktsvekkende. Men antagelig er forklaringene på de endringene som det er mulig å observere, mer komplekse og flertydige enn det denne bokens begreper og periodiseringer åpner for. Boken har imidlertid sin blivende verdi som memento – om bilder, mentaliteter og praksiser som har et tolkningsmessig potensial som er mye større enn det som kan tegnes av de rette linjer.